

egy főhadnagy feleségét, a másik háromnak nem emlékszem a nevére. Megkérdeztem tőlük, vállalnának-e varrást. A Lőrinczyné azt mondta, ő szívesen varr gatyát, mert annál csak két varrást kell csinálni és be kell szegni, bonyolultabb munkára nem vállalkozik. A Böcklné azt mondta, szépen tud gomblyukazni. A többiek is vállaltak valamit, én lettem a szabász. Egész jól ment a munka, és megkerestük a legszükségesebbre valót. Nyolc hónapig tartottam el ily módon magamat és a gyerekeimet.

Mikor megkaptuk a távozási engedélyt – mondhatjuk úgy is, megunták, hogy ott vagyunk, és kitelepítési engedély volt inkább –, bementem Grün úrhoz, és szépen megköszöntem a segítségét. Azt mondta, nagyon sajnálja, hogy elmegyünk. „Mondja, mennyit fizetett rá erre az üzletre?” – kérdeztem meg búcsúzóul. „Én???” „Igen, maga. Ne tagadja, úgyis tudom... És érdemes volt?” „Vagy az én Jehovám, vagy a nagyságos asszony Krisztusa engem is megsegít majd, ha rászorulok...”

Az engedélyt megkaptuk az elmenetelre, azt is megengedték, hogy vagonot béreljünk a holminknak, de a szállítási költségeket magunknak kellett előre befizetni. Semmi pénzem nem volt. Amit a varrással kerestem, csak ennyivalóra volt elég. Mit csináljak? – töprengtem. Valami olyat kellene eladnom, amit úgysem tudok magammal vinni, és jelentős összeget kapok érte. Eszembe jutott a zongorám. Szóltam az összes ismerősnek, hogy eladó. Fischer Sándor, ha nem csal az emlékezetem, a zongoraművészné apja vette meg. Talán Fischer Annie az én hajdani zongorámon tanult meg játszani: úgy tudom, a művészné is nagyváradi? Tizenhatezer koronát fizetett az apja a zongoráért. Szép pénz volt ez akkor, különösen annak, akinek csak tíz korona árvalkodott a zsebében.

Készülődtem az útra. Apám egy szót se szólt... Nem akart se befolyásolni, se visszatartani, pedig nagyon fáj a válás. Őt család ment el azon a napon Nagyvádról. Kettőnek volt három vagonja. Egyben-egyben laktunk, a harmadikba pedig beraktuk, amit a holminkból el tudtunk vinni.

Már bevagóníroztuk, indulásra készen állt a tehervonat. Búcsúzni kellett. Álltam a még nyitott vagonajtóban. A dada néni úgy zokogott, mintha a saját gyerekét búcsúztatná. Apám le-föl sétált. Mikor megindult a vonat, szembefordult velem, és fel-emelte a jobb kezét, mintha azt mondaná: „Isten áldjon!” Soha többé nem láttam.

Lejegyezte: Sebők Magda

Szentkuthy Miklós

A TÍZÉVES MIKES AKADÉMIA

Tíz évvel ezelőtt jutott eszébe Horváth Bélának meg Füsi Józsefnek és velük együtt vagy tíz-húsz fiatal írónak, hogy társaságot (clubot vagy akadémiát) alakítsanak – miért? Hogy együtt érezzék magukat és erőt merítsenek egymásból azok, akik fiatalok, telve vannak nyugati városok és konyvek szellemével, de úgy, hogy a gyermekes vagy

sznob műveltségimádásnak nyoma sincs bennük – viszont Eötvös-kollégiumban, Egyetemen, párizsi és londoni főiskolákon kiélezett értelmük magánosnak érezte magát az elgiccседett, moziregényekbe és rossz zsurnalizmusba süllyedő irodalmi élet közepette –, hidat keresett a legspontánabb költészet és a kemény intelligencia között – ugyanakkor ezt nem nagyképű folyóiratprogramokkal akarta megvalósítani – ennél már sokkal kiábrándultabbak voltak –, hanem a barátságos emberi érintkezés sokkal biztosabb és hatékonyabb vonalán. Tehát: fiatalság, szigorú műveltség, tudósok és művészek kedélyes barátsága, a szabad intelligencia üldözöttségének vállalása: ez hozta össze a Mikes Akadémiát, melynek neve onnan származott, hogy aki a legmagasabb költői és értelmi célokért dolgozott ebben az országban, annak gyakran hazája szívében is olyan száműzöttnek és elszigeteltnek kellett éreznie magát, mint Mikesnek Rodostóban. Társaságunk címe kiáltó szemrehányás volt az úgynevezett művelt középosztályt játszva meghódító műveletlen és banális irodalom ellen.

Társaságunk tagjai sohasem fogják elfelejteni tiszteltbeli idősebb tagunk, Hunyady Sándor kedves cikkét vagy nyolc-kilenc évvel ezelőtről egy délutáni lapban, melyben a Mikes Akadémia clubszelleméhez illő módon jellemezte ezt a társaságot. Ő, az öreg, ha tetszik, régi típusú bohém, milyen jól megérezte, hogy mi a különbség a század eleji irodalmi fiatalság és a mi fiatalságunk között. Szintén igazi Mikes akadémikus dolog, hogy ezeket a novellisztikusan szellemes karcolatokat többre becsültük, noha nyugat tudományával voltunk boldogan teli, mint egy nehézkes irodalombölcseleti szóhalmazt a „generációk problémájáról”. A régi bohémek betegségekkel hivalkodtak, feketekávé és morfint faltak, a züllésben és a műveletlenségben kéjelegtek: az újak, ha ugyan érdemes még itt használni a bohém szót, tele voltak tudással, könyvekkel, nyelvekkel, tanulmányutakkal – tudták, hogy az értelem *nem* ellensége a nagyköltészetnek, és a tudás csak olaj a művészi mámor tüzeire. Itt az írók nem szecessziós pamlagokon heverésztek, hanem a legnehezebb (mert Valéryvel együtt, a könnyű nem imponált nekünk) francia és angol írók könyvein: könyvespolcunk sem volt, székeink is alig (ami a székfoglalókat eléggé meg is nehezítette): tehát úgy segítettünk magunkon, hogy könyveink tornyára guggoltunk, mint kissé ingatag oszlopszettek a pusztában.

A puszta szó nyugodtan megállhat itt egyébként is: a Benczúr utcai clubhelyiség három szobája nem látott soha bútorokat. Ellenben fényűzőbbnek éreztük magunkat, mint a londoni Athenaeum club, mivel volt – nem is egy, hanem két telefonunk, persze csak úgy a földön – szegény telefonok se kaphattak volna más asztalt, mint egy teljes Proustot vagy egypár vaskos ókori lexikont.

Hunyady Sándor bácsinak még az is tetszett, hogy ezek az új költők és racionalisták bort isznak és nem a századvég bután kötelező éjjeli feketéjét. – Talán szellemünkre legjobban jellemző, amit egyik alapító tagunk írt a könyvekről és az ifjúságról szóló Elégiájában, ahol észreveszi, hogy az úgynevezett bolondos vagy frivolnak látszó modern írók, a Giraudoux- és Joyce-fajta, épp azért bolondosak, mert végtelen tudással és lírai mélységekből nézik a számukra nagyon is komoly életet: Szent Ferenc is szeretett cigánykereket hányni és tótágasból nézni a világot – és innen vezet az egyenes út az onmegtagadáshoz, az értelem szigorához és a szegények szerelmes megváltásához. Mi, Mikes akadémisták, társas életünkben pontosan azok voltunk, itt a nyugattól annyszor elfelejtett Magyarországon, mint ami az irodalomban egy Giraudoux-regeny: vallottuk az értelem elsőbbségét, de fölényesen játszottunk vele – a régi rossz bohém tragikus kirakathervadásokat rendezett a rossz kávéházakban, és közben egy

értelmetlen vicc volt az élete: ez az Akadémia fordítva csinálta – gyakran látszott maszkarazónak és színészkedően kalandosnak, de mindenki fájdalmat, tudást, a háborútól fenyegetett szellem Babits típusú szorongását és az aszketikus alkotásvágyat hordozta magában. Egy akadémista vacsora vagy bál után, jól emlékszem, már hajnal felé járhatott, mindenki fáradt volt már – se tánclemez, se bor nem segített, mikor elővettem Akadémiánk akkori kiadványát, Jékely Zoltán *ÉJSZAKÁK* című verseskötvét. A leg-sötétebb borúlátó verseket olvastam fel abban a szobában, melyet másik tagunk, Sötér István írt le *FELLEJÁRÓK* című regényében (ahol ki-be járnak az Akadémia és az azt megelőző Eötvös-kollégium plasztikus kísértetei): és íme, amit se rúzs, se pálinka, se tangó nem tudott elérni, azt ezek a keserű halálversek varázserővel megcsinálták. Milyen jelképesek voltak az organdi estélyi ruhák és hazajáró lelkeknél sápadtabb borospoharak között ezek az életadó sorok: „*Gerincemel, melyben csak úgy ropogtak – A csigolyák és lüktetett a vér, – Ha majd odvából a velő kirothadt, – Felfűzi egy kígyó, vagy egy gyökér.*” Joyce haladzsái mögött nem éppúgy a haláltáncot érzi-e az igazán értő olvasó?

Vagy a másik emlék, mikor Horváth Béla, az Isten bohóca – vagy ahogy Kolozsvári Grandpierre nevezte el találóan: „a mennybeli kalandor” – egyszerre csak odaugrott a zongorapódiumhoz, színpadias ínyencséggel helyezve el magát a benyíló ívében, a faligyertyák között, és széttárt karral elkezdte szavalni *A SZEGÉNYEK KÖNYÖRGÉSÉ*-t abból a verseskötvéből, melynek címversét a Mikes Akadémiának ajánlotta: „*Nincsen cipőnk, a lábunk megdagadt, – hát jőjj közénk és szólj már a gonoszoknak. – A kartelleknek mutasd meg Magad, – Mert látod, tőlünk mindent elkoboztak... – A tőzsdén játszanak velünk a bankok – És mérszárolni készülnek a tankok...*” Ez így együtt volt szép: a farsang és Jékely csontváz-realizmusa, Horváth Béla gyermekesen pompakedvelő bohémsége és középkoriasan csökönyös szocializmusa.

Az a társaság, melyet összegyűjtött, ott alakulgatott már az Eötvös-kollégiumban, erősebben tudósjelleggel a Szerb Antal és Kerecsényi Dezső-féle Irodalomtudományi Társaságban, majd éppen Horváth Béla politikai szelleme miatt a *Szép Szóval* jutott kapcsolatba; a *Nyugat*, később *Magyar Csillag* esszéírói a Mikes Akadémia tagjai voltak: Halász, Szerb, Cs. Szabó – bárhová dolgoztak, bármily csoportosulásokkal kereszteződött az Akadémia, a kezdetben jelzett szellemhez egyetlen tagja sem lett hűtlen: szabad, nyugati távlatú, tudáson alapuló irodalmat művelni, olcsó hírnévért az irgalmatlan magas szempontot nem feladni, és közben könnyednek, franciásan mozgékony-nak és angolosan nemtörődőmnek lenni. Ennek a nemzedéknek, Szerbnek, Hevesi Andrásnak, Cs. Szabónak vagy Fűsinek, hogy egypár esszéíró társunkat említsuk, nem volt már szüksége és oka olyan delíriumos lázzal nézni Párizs, London vagy Róma felé, mint nézett vagy húsz évvel előlőt a *Nyugat* folyóirat író-társasága: ők a felfedezés romantikájában éltek, mi már a tárgyilagos feldolgozás nem kevésbé fehéren izzó romantikájában. Milyen két világ az Ady korabeli Párizs-kép vagy például az, amelyet Halász vagy Hevesi dolgozott ki magának: itt aztán turkálhat, akit a generációkülönbségek izgatnak az irodalom életében.

Hevesi András egyébként *PÁRISI ESŐ* című könyvének egy részletét olvasta fel Akadémiánkban székfoglalóképpen: kerítettünk egy kis virágállványt, ez lett az asztal, rajta egy kis lámpa, az a fajta, mely úgy hajtja a nyakát a papír fölé, mint a kacska, ha csőrét beledugja a vízbe.

Halász Gábor és Tolnai Gábor, a múzeumi könyvtár ifjú tudósai, egy novemberi szombaton a századvégről tartottak előadást: azóta divat lett a szecesszióval foglalkozni, és disszertációkat készítenek Krúdy Gyuláról és az 1900-as évek szalonjairól, de a

komoly alapvetést Halászné kezdtek: itt született meg a gondolat, hogy Justh Zsigmond NAPLÓI-t ki kellene adni, ami meg is valósult: Halász adta ki, és a hozzá írt bevezetés – akadémiai székfoglalójának kibővítése – egyik legsikerültebb tanulmánya lett. Egyébként Jékely Zoltánt is izgatta a századvég: séta közben, vendégségben mindig a századvég villái és ezüstkanalai vonzották – a haláltól nyugtalanított képzelete ezekben a házakban kísértetiesebb múltat látott, mint a kétszáz éves dolgokban. Egyszer álarcosbált rendeztünk Makkai tagtársunknál: Jékely és Tolnai mint századvégi gavallérok jelentek meg, kockás nadrágban, kályhacsó hosszúságú cylinderben és a szeladonhoz illő vékony bambuszpálcával. Talán még akkor nem is tudtuk pontosan, hogy ebből a szecessziómaskarázásból fog megszületni a pompás Justh Zsigmond-kiadás vagy akár a magyar viktoriánusokról szóló *Magyar Csillag*-beli Halász-tanulmány. Makkai házigazda egyébként mint kínai ópiumbarlang tulajdonosa sündörgött alatomos léptekkel a vendégek körül – az egyik lány Mozart Don Juanjának jelmezébe bújt, tudva jól, hogy a Mikes Akadémia zeneszerető tagjai Mozartban látták a művészi ideált: úgy, ahogy megtanultuk, hogy Racine szigorú formáiban több a tűz, mint a fecsegő romantikusokban, ahogy Párizs örökszürke egyforma házsoraiban valami sötétebb mágia van, mint minden tarkaságban, úgy jól tudtuk – hiszen ez volt a Mikes Akadémia esztétikájának alapja –, hogy a kecses rokokó formák mögött valami sokkal végtetesebb démonia él, mint Wagner trombitáiban.

Közben az az érdekes, hogy egy álarcosbálon nem voltak olyan különbözőek az emberek, mint egy triviális szmokingos akadémiai vacsorán: majd ha valaki a tagok közül megírja emlékiratait, és véletlenül az Akadémia háború előtti évei éppolyan fontos korszakot jelentettek életében, mint nekem: akkor a szmokingok formájából és viselési módjából remek lélektani arcképeket szerkeszthet. Hunyady Sándort látom, amint az asztal fölé hajolva írja töltőtollával az ajánlást a GÉZA ÉS DUSÁN című könyvébe: inge, szmokingja gyűrött, harmonikás – a kényelmes, fölényes öregedő „gentleman-bohém” klasszikus mintaképe. És a szmokingtól eltekintve: nehezen tudok kedvesebbet és humánusabbat elképzelni az annyi aljassággal színezett irodalmi életben, mint mikor lényegében *különböző* irodalmi eszményeket követő írók meleg és lojális megértésben találkoznak. Egyformán dicséretet érdemel az öregedő, anekdotázó Sándor bácsi, hogy megértette a Halász Gáborok radikálisan értelmi magatartását, de egy kicsit magunkat is megdicsérhetjük, hogy a legnagyobb melegséggel fogadtuk egy *másik* irodalmi világ művészi képviselőjét. Nem akkor volt-e a Mikes Akadémia a legméltóbb önmagához, mikor Hunyady Sándor bácsi úgy tartotta meg a üszteletbeli tagsági székfoglalóját, hogy szivarozva *elmesélte* – nem felolvasta – azt a novelláját, mely A VÖRÖS LÁMPÁS HÁZ címen aztán közismert lett a magyar olvasóközönség előtt.

Ez volt hát az egyik szmoking. Ott a másik: Kerecsényi Dezső, akiről jól tudtuk, hogy hamarosan egyetemi professzor és a *Protestáns Szemle* szerkesztője lesz. Úgy viselte a szmokingot az Akadémiában, mint egy angol tudós az oxfordi tógát, szerényen, ünnepélyesen, mintha legalábbis Ferenc József-kabát lett volna. Megint ugyanaz a jelenség, mint a lóverseny után matematikus agyak között vendégeskedő Hunyady Sándor. Kerecsényi Dezső a maga puritán, protestáns, régi magyar, szigorúan tudós izlésű gondolkodásával nagyszerűen össze tudta egyeztetni a legmodernebb irodalom megértését – ez a lelkiismeretes pedagógus nagyszerűen érezte magát a maskarázó bolondosok között; és az avantgárd merészebb írói nagyobb megértést találtak a *Protestáns Szemle* kritikai rovatában, mint esetleg magukat haladónak nevezgető lapokban.

És egy harmadik szmokingváltozat? – A FELLEGJÁRÓK szerzőjéé? A hideg, akartan

merev dendi, XVIII. századi magasságokat elérő gallérjával és tüntető feszeségével: amiben csak az a szép, hogy mögötte egy végtelenül rezdülékeny, hangulatgazdag, lírikusan lélekelemző kedély éli a maga romantikus ábrándvilágát. Egy akadémiai összejövetel után együtt mentünk haza taxival a Benczúr utcából a dendivel: szépek életünkben a lányokkal való taxizások a Lánchídon, ahol nem látnak be a gyalogjárók: de mi az ahhoz képest, ahogy Proustot, önmagunkat, Párizst és akadémista társainkat beszélünk meg az éjjeli szürketaxiban! A rákövetkező világháború után soha ilyen hittel nem fog egyetlen akadémista sem beszélgethetni emberi műveltségről, bár Sótér már akkor is keserű biztonsággal érezte, hogy Nietzsche nemzete mire készül.

Talán épp ezért, a világvéghangulat nyomása alatt akartunk utazni, utazni mindenáron: a Mikes Akadémia át meg át van szöve tagjainak nagy utazásaival, amelyek ott élnek könyveikben: Szerb Antal az UTAS ÉS HOLDVILÁG-ban életfordító Itália-élményét dolgozta fel (kedvence volt különben is a Rilke-sor: „*ez után meg kell, hogy változzék életed*” – ahogy Füsi József vaskos Cellini-fordításokkal és Boccaccio-kommentárokkal jött haza – Képes Géza meg valahol északon pontosan ott járt, ahol még a madár sem szokott, kiejthetetlen nevű költőik fordításával akadémikus táskájában – Cs. Szabó a DOVERI ÁTKELÉS-ben az örök-izgalmas angolokról írt a többi kontinentális „izgulóhoz” méltó értelemmel – Sótér a mi velencei és firenzei élményeinket varázsolta költészetté és iróniává a FELLEGJÁRÓK-ban – Weöres Sándor ceyloni és indiai emlékeket szőtt tovább mitologizáló képzeletében: madárfejből kiszűrő madárszeme hogy ragyogott, mikor a nagy, zöld kályha mellett egy asszír hőskötemény fordítását adta elő, vagy szanszkrit sorok ritmusát élvezte szenvedélyes ízeleléssel.

Hányféleképpen szavalták műveiket költőtársaink! Jankovich Ferenc a basszusénekes meleg szomorúságával, bölcs jóságával – ha valami magyar lejtés volt, hát akkor ez az. Jékely Zoltán mindig sápadtan, soványan, átlátszóan, mint a papír, rendszerint fejfájásról panaszkodva és teát szörpölgetve, hol gunyorosan, hol meg átszellemülve, mintha legalábbis a Szentleket játszáná egy ütökzatos színdarabban. Devecseri hol Kosztolányit figurázva, hol meg az oktató verseket nagyon is oktató tanítómestert karikírozva, cigányosan rábeszélő kamaszszemmel – no és Horváth Béla? a bolgár balekinákról vagy a spanyol aszkétákról? Kitárt karral, krétafehér arccal és szénfekete szemmel, mint egy mámoros örült komédiás: naiv emberek azt hitték, hogy ripacs, pedig csak azt fejezte ki ezzel, amit Shakespeare mondott el a MACBETH-ben az életről, hogy az nem más, mint egy nyomorult komédiás, aki végigordít egy fél órát a színpadon, és aztán már a kutya sem hallja.

Egyébként Horváth Bélának köszönhetjük tagtársaink egyik legszellemesebben megrajzolt arcképcsarnokát – nem tudom, vajon leírta-e: Egyszer egy „irodalomkedvelő” társaság vendégei voltunk Gresham-palotabeli klubhelyiségükben, és ott tartott felolvasásainkhoz bevezetőt – emlékszem, akkor mondta, hogy Szerb Antal úgy néz ki, mintha csak álmosan pislogatna a szemüvege mögött, pedig akkor találta meg VILÁGIRODALOM-TÖRTÉNET-e számára a legklasszikusabb Goethe-arkképet! Kolozsvári Grandpierre éppúgy el tudta titkolni francia pikáns viccek mögé morális és lélekelemző érzékenységet, ahogy Szerb az irodalomtörténeti éleslátását a vastag dioptriák mögé – vagy ahogy Tolnai Gábor, akivel mindig csak bizánci érsek vagy konstantinápolyi pátriárka címen telefonálgattunk kétségbeesett szerepjátszó kedvünkben, Tolnai Gábor is burleszkpatriárkasága mögött Erdély történelmét kutatta fel a legagályosabb tudományos módszerekkel: de ez volt mindnyájunk lényege: a karnevális külső mögött szolid munkával tartani az igazi európai színvonalat.

Ezt csinálta a tízéves Mikes Kelemen Akadémia, és feladata éppolyan időszerű, mint volt tíz évvel ezelőtt: szerencse, hogy tagjai munkakedve éppoly erős, mint ahogy a rá váró feladatok aktuálisak: tovább is dolgozik az értelem elsőbbségeért, éppen a művészi szenvedélyesség érdekében – önbizalma joggal van, hiszen tagjai a legkomolyabb könyveket adták az irodalomnak, nem pedig kódos célkitűzéseket és más efféle selejteit a terméketlen önképzőkörösöknek – kötelez bennünket az is, hogy példaképként kell szolgálnunk azon fiatal írótipus számára, amik magunk is vagyunk, kissé megöregedve ugyan a jubileum napján: és ez az az írótipus, amelyik a lehető legteljesebb európai műveltséget elengedhetetlen feltételnek érzi elemi szenvedélyének művészi kifejezéséhez.

Budapest, 1946. november 18.

Zádor Anna

ARCKÉPVÁZLAT HOFFMANN EDITHRŐL

1888–1945

Kevesen vagyunk már, akik ismertük őt, és személyes kapcsolatban álltunk vele, így nem meglepő, ha neve igen ritkán merül fel. E tekintetben nem szűkebb szakmájára gondolok, hanem a kultúra egészére, hiszen Hoffmann Edith számos más kulturális területtel állt kapcsolatban. Amikor megpróbálom felidézni azt a gazdag és rendkívüli egyéniséget, aki Hoffmann Edith volt, elsősorban nem a tudásra gondolok – ehhez nincs is kompetenciám –, hanem az emberre, erre a rendkívülien gazdag egyéniségre. Ez a felidézés elkerülhetetlenül szubjektív és elfogult lesz, hiszen noha egymástól nagyon eltérő művészettörténeti területen dolgoztunk, egyik mesteremnek, példaképemnek tekintetem.

Edith tizenhat évvel volt idősebb nálam. Ez fiatal korban nemzedéknyi különbséget jelent. Amikor megismertem, már neves tudós volt, és vezető állásban az ország első múzeumában, én meg kezdő és állástalan művészettörténész. Ezek a körülmények, meg az akkori, a maitól merőben eltérő viszony mester és tanítvány között azt eredményezhette volna, hogy áthidalhatatlan távolság, valóságos szakadék tátong kettőnk közt. Hogy ez nem így alakult, teljesen Edith érdeme.

Nem tudom, mikor és hogyan kezdődött ez a barátsággá vált kapcsolat. Talán úgy, hogy ahhoz a szakmai körhöz tartoztam (Hekler Antal, Majovszky Pál stb.), akiket Edith a barátainak tekintett. Elég sűrűn találkozott velük, főleg Majovszkyval, aki gyakran járt nála a múzeumban. Másrészt én is, mint minden valamirevaló diák, jártam a Szépművészeti Múzeum könyvtárába, amihez akkor külön és nem könnyen adott engedély volt szükséges. Nyilván az is elősegítette kapcsolatunkat, hogy alig százlépésnyire laktam Edithről. Ha ő a Buday László utca és Kút utca sarkán álló ház második emeletének nyitott ablakából fütyült egyet, én azt meghallottam, és siettem hozzá. (Télen meg telefonált.) Mindig Edith nyitott ajtót, noha a család együtt lakott: a